

HISTORIE
SLOVANSKÉ
JAZYKOVĚDY

Na filosofické fakultě SLOVANSKÁ FILOLOGIE

Založení university v Brně v r. 1919 se stalo významným impulsem k rozvoji vědeckého bádání na Moravě. Slavističtí pracovníci na Moravě se s nadšením ujali úkolu vybudovat v Brně další středisko slavistiky, jsouce si vědomi úlohy, kterou sehrála Morava v historii Slovanů. Mohli tu navázat na tradice domácích badatelů předchozího období.

Česká slavistika jako vědecký obor vyrůstala z národního obrození koncem 18. století a začátkem 19. století a za jejího zakladatele v národním i mezinárodním měřítku bývá pokládán Josef Dobrovský. Těžisko jeho činnosti, a tedy i slavistiky v době národního obrození bylo v Čechách. Ale je známo, že Dobrovský působil jistou dobu také na Moravě a že měl k Moravě velmi úzký vztah. Slavistika se na Moravě počala ovšem rozvíjet vzhledem k menší intenzitě národního obrození a nedostatku vhodného střediska později a méně intenzivně. Ale již před koncem první poloviny 19. století setkáváme se s jejími pěstiteli na filosofickém ústavu v Brně, kde působil slavista *Domínik Kinský*, historikové *Řehoř Volný* a *Beda Dudík*, a na stavovské akademii v Olomouci, která byla r. 1843 přeložena do Brna a na niž proslul jako slavista historik a filolog *Alois Vojtěch Šembera*, pozdější profesor na universitě ve Vídni. Slavistickým studiím se v Brně věnovali od poslední třetiny 19. století gymnasiální profesori *Antonín Vašek*, *František Bartoš* a jiní.

Na brněnské filosofické fakultě pěstovala se slavistika od jejího založení především a převážně jako slovanská filologie. Podle studijních předpisů platných v podstatě po celé období meziválečné a po druhé světové válce až do reformy studia v r. 1949/1950 (a dobíhajících pak až do šk. r. 1952/1953) studovala se slovanská filologie jednak k získání titulu „PhDr.“, jednak, — a to především — k získání aprobace pro učitelství na středních školách. Jako „slovanská filologie“ v celku byla předmětem zkoušek jen první z uvedených studijních větví. Druhá, učitelská, se studovala jako její některá konkrétní dílčí část v kombinaci s dalším předmětem, zpočátku prakticky jen jako „čeština“, později (a po r. 1945 už běžně) i jako „ruština“ v kombinaci s některým živým jazykem (s francouzštinou nebo němčinou, později též angličtinou), řídčeji i s latinou nebo historií, filosofií apod.; pro tyto účely byly při fakultě ustaveny i zkušební komise: vedle zkušební komise pro jazyk český, která fungovala od počátku, tj. od studijního roku 1921/1922, byla zřízena již v r. 1925 komise pro jazyk ruský, v r. 1932 pak i pro jazyk srbocharvátský a polský a v r. 1939 konečně pro jazyk ukrajinský.

Rozdíl mezi oběma větvemi studia slavistiky nebyl však tak zásadní, jak by snad napovídala úřední nomenklatura. K získání doktorátu byla sice předepsána rigoróza z celé slovanské filologie, ale prakticky byla látka vždy zčásti zúžena podle speciální orientace examinátorů i podle zaměření disertační práce doktorandovy. Ta byla velmi často bohemistická; např. ze 34 jazykovědných doktorských disertací přijatých na oboru slovanská filologie od založení fakulty do r. 1953 bylo 18 bohemistických (z toho 12 dialektologických), z 67 literárně-vědných (počítajíc v to i práce teatrologické a folkloristické) bylo 46 bohemistických (z toho 4 byly věnovány literatuře starší).

Na druhé straně specializovaní bohemisté, resp. rusisté, kteří podle předpisu z r. 1911 končili do r. 1930 studium po 8. semestru jedinou soubornou, tzv. stát-

ni zkouškou, od r. 1930 pak „druhou státní zkouškou“ (když byla po 4. semestru zavedena „první státní zkouška“), měli ve svém studijním programu povinnou širší složku slavistickou: pevnou součástí jejich studia i státní zkoušky byla staroslověnština, spojená s všeobecným uvedením do slovanské filologie jako celku. Kromě toho bylo předepsáno absolvovat několik semestrů lektorského cvičení z některého slovanského jazyka mimo studijní kombinaci. Podle výnosu MŠNO z r. 1927 měli se všichni kandidáti „jazyka československého“ vykázat při přihlášce ke státní zkoušce vysvědčeními z dvousemestrových kursů (po 2 hodinách týdně) jazyka ruského, polského a srbocharvátského, ale toto opatření se ukázalo jako zcela nereálné a bylo změněno v povinnost každého kandidáta bohemistiky absolvovat čtyřsemestrový kurs jednoho slovanského jazyka (nepočítajíc češtinu pro Slováky a slovenštinu pro Čechy). Mimo jiné také proto byla filosofická fakulta v Brně od samého počátku své existence vybavena poměrně dobře lektoráty slovanských jazyků. A konečně měli studující fakulty vždy možnost poslouchat přednášky a navštěvovat semináře s další slavistickou problematikou, přesahující bezprostřední specializované zaměření jejich studijní kombinace. V období meziválečném a po r. 1945 až do studijní reformy nebyly totiž přednášky ani semináře rozvrženy podle studijních ročníků, nýbrž byly pro celý obor (výběrově) společné a nebyly pevně předepsány; navíc se v nich většinou látka nepodávala v encyklopedické úplnosti a uzavřenosti, ale jen ve vybraných problémech nebo úsecích. Posлуhači si je volně zapisovali podle svého zájmu tak, aby splnili celkové pensum přednáškové i seminární, předepsané pro připuštění k státní zkoušce (k státním zkouškám).

Bylo obvyklé, že se obě studijní větve vlastně kombinovaly a doplňovaly: k doktorátu ze slovanské filologie se zpravidla hlásil uchazeč, který už získal učitelskou aprobaci pro češtinu nebo pro ruštinu.

Studijní reforma z roku 1949/1950 zrušila volný semestrální systém předchozího období a zavedla systém ročníkový s pevně stanoveným a pravidelně se opakujícím studijním programem; posluchači mohou od té doby postoupit (a být zapsáni) do dalšího ročníku jen po uzavření předcházejícího ročníku, to jest když splnili všechny studijní povinnosti (dílčí zkoušky a zápčty). Závěrečná státní zkouška se skládá po veřejné obhajobě diplomní práce. Vedle přednášek a seminářů fixně předepsaných počítá se však i nyní v ročníkových studijních plánech vždy s jistým počtem přednášek a cvičení alternativních, a tedy výběrových. Kromě toho se každoročně ohlašují a doporučují mimo povinný studijní blok přednášky a semináře volné, nepovinné; právě v nich se nejvíce uplatňuje širší slavistické a obecně srovnávací hledisko.

Rigoróza k získání titulu „PhDr.“ byla reformou studia zprvu zrušena. Zato jako novinka byly zavedeny hodnosti „kandidát filologických věd“ (CSc.) a „doktor filologických věd“ (DrSc.). Hodnost „CSc.“ je možno získat na základě zkoušek a veřejné obhajoby kandidátské disertace; zpočátku bylo toto řízení vázáno na absolvování vědecké aspirantury, tj. vlastně nástavbového (postgraduálního) studia, které bylo maximálně tříleté, během doby se však u pracovníků ve vědecké práci již osvědčených stávalo stále běžnějším získat hodnost kandidáta věd i bez aspirantury, event. na základě tzv. externí aspirantury (při kandidátově zaměstnání). Slojí za zmínku, že bohemistická orientace kandidátských disertací ze slovanské filologie byla na filosofické fakultě v Brně ještě výraznější nežli předtím u disertací doktorských: z 18 lingvistických prací sla-

vistických, obhájených na brněnské filosofické fakultě v letech 1957–1967 bylo 13 bohemistických (z toho 7 dialektologických), z 23 prací z literární historie a teorie (počítajíc v to i folkloristiku a teatrologii) bylo bohemistických 17 (z toho 5 bylo věnováno literatuře starší).

Novými předpisy bylo od r. 1966 obnoveno doktorské rigorózní řízení s tím, že se nyní mohou o titul „PhDr.“ ucházet jenom ti absolventi fakulty, kteří mají studium řádně ukončeno závěrečnou státní zkouškou. Jakmile vstoupil nový předpis v platnost, nastal příliv žádostí o připuštění k rigorózním zkouškám. Jen za období 1966–1967 bylo např. na oboru slovanská filologie přijato 20 prací lingvistických, z toho 14 bohemistických, a 21 prací literárněvědných, z toho 11 bohemistických.

S reformou studia z roku 1949–1950 souvisí konečně i regulace počtu posluchačů na jednotlivé studijní obory a kombinace — v souladu s předpokládanou společenskou potřebou a poptávkou i s třídním složením naší společnosti. Na úseku slovanské filologie se tato studijní politika projevila příznivě v tom, že bylo od r. 1948 několikrát otevřeno studium polštiny, bulharštiny a srbocharvátštiny jako oborů v kombinaci s češtinou nebo ruštinou. Filosofickou fakultu tak absolvovali i aprobovaní odborníci pro uvedené slovanské jazyky a literatury. Kromě toho mohou posluchači fakulty studovat bez formálního omezení tyto konkrétní „malé“ slovanské filologie jako předměty rozšiřovací, tj. jako třetí obory v kombinacích češtiny nebo ruštiny s dalším předmětem. Rovněž tímto — studijně arci náročným — způsobem vychovává fakulta znalce dalších slovanských jazyků a literatur vedle češtiny a ruštiny, i když s touto odbornou výzbrojí opouštějí fakultu jenom ojedinělí absolventi.

Organizačním střediskem studia slovanské filologie na filosofické fakultě byl od jejího založení seminář pro slovanskou filologii (zkráceně nazývaný též „slovanský seminář“), založený a vybudovaný podle vzoru slovanského semináře na filosofické fakultě University Karlovy v Praze. Jestliže původně, od poloviny 18. století, vznikaly na filosofických fakultách hlavně německých universit filologické „semináře“ v podstatě jako zvláštní typ vyučovacích lekcí, počítající na rozdíl od jednostranné a jednosměrné přednášky s aktivní účastí posluchačů, s četbou textů atp., byl už po první světové válce pražský slovanský seminář — a podle něho pak i brněnský a bratislavský — vyvinut jako typ vědeckého institutu, jako pevná vědecká, pedagogická i administrativní jednotka v organizační tkáni fakulty. Byl vnitřně rozčleněn na dílčí oddělení podle jednotlivých speciálních oborů. V čele každého stál vždy jako „ředitel“ profesor příslušného oboru; to tedy byly vlastně nadále „semináře“ v původním smyslu jakožto zvláštní typy vyučovacích lekcí. Vedle toho seminář jako celek, tedy jako ústav, měl svého hlavního (nebo vedoucího) ředitele, jímž býval tradičně senior z profesorů semináře. V Brně to byl *Václav Vondrák*, po něm (1925–1935) *Stanislav Souček*, pak (1935–1939) *Arne Novák* a po r. 1945 *František Trávníček*.

Vývoj seminářů ze zařízení pedagogicko-didaktických ve vědecko-pedagogické ústavy souvisel těsně s vývojem jejich knihoven. V starších vývojových fázích filologických seminářů základní knižní pomůcky — často soukromé knihy profesorů — určené k četbě v seminářích (tj. cvičeních) zůstávaly na fakultách stabilně i po odchodu původního ředitele semináře; jejich počet během doby znenáhla vzrůstal, takže se postupně měnily ve skutečné bibliotéky, které potřebovaly trvalé prostory k uložení a jejichž udržování, provoz i další růst si vyžadovaly odborné péče.

Vybudovat kvalitní seminární knihovnu bylo ctížádostí i brněnských slavistů na nově založené filosofické fakultě. A vskutku se jim to vytrvalým úsilím a s podporou školských úřadů během doby podařilo. Základem nové knihovny se staly jednak soukromé dary, jednak knižní fondy predisponované sem z různých knihoven jinde rušených nebo z konfiskátů. Pravidelné dotace umožňovaly doplňování knihovny o novinky i získávání potřebných starších publikací z antikvariátů a dražeb. Tak se podařilo soustředit během let v knihovně slovanského semináře např. pozoruhodnou a cennou kolekci starých tisků. Díky osobním stykům některých profesorů, např. Bohuslava Havránka, Franka Wollmana a jiných, se zahraničními slavisty, hlavně též sovětskými, byla seminární knihovna brněnské filosofické fakulty dále velmi dobře zásobována vědeckou produkcí slavistickou, takže některá její slavistická sovětika z doby před 2. světovou válkou jsou dnes v československých knihovnách unikátní. Podstatně byl knižní fond slovanského semináře obohacen několika velmi hodnotnými knihovními komplety z původního soukromého majetku. Tak již v letech 1923 až 1924 byla pro brněnský slovanský seminář získána více než šestitisícová knihovna V. V. Franceva, která obsahovala evropskou slavistickou produkci zejména z přelomu století. Zůstala v knihovním depu semináře zachována jako celek, a to stejně jako knihovna Arna Nováka, cenná zvláště českými tisky obrozen-skými a novodobou krásnou literaturou, i knihovna Františka Táborského, významná především svými literárními rusiky z doby před první světovou válkou.

Vedle umístění v prostorách určených pro ředitelnu, knihovnu a studovnu, vedle růstu knihovny a zřízení studovny s příruční prezenční knihovnou, vedle vnitřní diferenciaci na jednotlivá oddělení a dvojstupňové hierarchie ředitelských míst stala se dalším příznakem postupující institucionalizace slovanského semináře systemizace pracovního místa pro asistenta a pro zřízence. Úkolem asistenta, mladšího pracovníka v oboru, byla především péče o knihovnu i příručku, pomoc ředitelům jednotlivých oddělení semináře v přípravě pomůcek pro přednášky a cvičení, vedení administrativní agendy semináře jako celku. V brněnském slovanském semináři byl prvním asistentem Miloš Noha, potom od r. 1931 až do násilného uzavření českých vysokých škol v r. 1939 Bořivoj Novák. Po osvobození počet asistentů v slovanském semináři vzrůstal a zároveň docházelo ke značným změnám v jejich obsazování. Bořivoj Novák už na místo asistenta nenastoupil; zůstal však ve svazku fakulty — vedle úvazku na obchodní akademii — jako lektor ruštiny. Funkci asistenta vykonával zprvu Václav Křístek (do r. 1949) a vedle něho částí úvazku Pavla Antořová (později provdaná Vachková; asistentka v letech 1945—1947), pak i Ludmila Čuprová (1945—1949). Od r. 1949 se tu stali asistenty Arnošt Lamprecht a Milan Jelínek (který však odešel v r. 1950 do brněnského nakladatelství Rovnost), od r. 1950 Jaroslav Bauer, Dušan Jeřábek a Jaroslav Burian. Po Burianově odjezdu na studijní pobyt do SSSR nastoupil od prosince r. 1950 do slovanského semináře jako asistent Radoslav Večerka.

Ale to už reforma studia vedla k zásadní reorganizaci slovanského semináře i ke změně funkčního uplatnění asistentů: nová organizace výuky přesunula na asistenty část pedagogických povinností, takže se teď stali vedle lektorů a lektorů-specialistů nejnižším článkem druhé řady interních vědecko-pedagogických sil fakulty v hierarchickém služebním žebříčku: asistent — odborný asistent — docent — profesor. Za této situace bylo nadále neudržitelné, aby asistenti zvládali plně a kvalifikovaně celou agendu seminárních knihoven, zvláště když

ty stále vzrůstaly a jejich udržování, provoz i doplňování kladlo na jejich správce stále vyšší pracovní požadavky. Proto bylo na filosofické fakultě v Brně zřízeno v r. 1952 celofakultní knihovni středisko, které ovšem převzalo nejprve péči pouze o další knihovnické práce na fakultě, tj. o nákup a centrální katalogizaci knižních přírůstků. Jako další zásadní krok k integraci knižních fondů na fakultě knihovni středisko převzalo i knižní depo a kartotéku bývalého slovanského semináře a změnilo se r. 1962 v Ústřední knihovnu filosofické fakulty. Knihovna bývalého slovanského semináře, v době soustředování knižních fondů na fakultě jedna z největších, stala se tak jádrem knihovny fakultní.

Slovanský seminář se v r. 1951 rozštěpil na tři samostatné katedry: na katedru českého jazyka a literatury, kterou vedl zprvu prof. *Adolf Kellner* a po jeho smrti v r. 1953 prof. *Josef Hrabák*, na katedru ruského jazyka a literatury, kterou vedl prof. *Frank Wollman* a po jeho odchodu do důchodu od r. 1959 doc. *Bořivoj Novák*, a konečně na katedru slavistiky, tj. ostatních slovanských jazyků, paleoslovenistiky a srovnávací slovanské filologie, vedenou prof. *Josefem Kurzem*; tato katedra též spravovala společnou knihovnu bývalého slovanského semináře do doby, než ji přejala Ústřední knihovna fakulty. Po odchodu prof. Kurze do Prahy splynul r. 1956 s katedrou slavistiky v organizační celek bývalý seminář srovnávacího jazykozpytu indoevropského, který byl předtím součástí katedry starověké kultury; jeho vedoucí prof. *Václav Machek* se stal hlavou nově zformované katedry slovanské filologie a srovnávacího indoevropského jazykozpytu.

Růst a specifikace dalších úkolů kladených na fakultní slavistiku v oblasti pedagogické i vědecko-badatelské vedly konečně k tomu, že se katedry bohemistiky i rusistiky rozštěpily v r. 1963 na složku lingvistickou a literárněvědnou. Vznikly tak: katedra české a slovenské literatury a literární vědy, jejímž vedoucím byl zprvu prof. *Josef Hrabák* a pak doc. *Karel Palas*; z lingvistické části kateder bohemistiky i slavistiky vznikla katedra českého jazyka, slovanské, indoevropské a obecné jazykovědy, vedená prof. *Arnoštem Lamprechtem*; dále se ustavila katedra ruského jazyka s prof. *Bořivojem Novákem* jako vedoucím, katedra ruské a sovětské literatury, kterou vede doc. *Jaroslav Burian*, a konečně katedra slovanských literatur, divadelní vědy a filmové vědy, která vznikla fúzí části literární složky bývalé katedry bohemistiky s literární složkou bývalé katedry slavistiky — vedoucí prof. *Artur Závodský*.

Všechny katedry, které vznikly na místě starého slovanského semináře, byly v celém průběhu své existence personálně doplňovány a vybavovány potřebnými vědecko-pedagogickými kádry. O jejich příchodu, odchodu nebo odborném a funkčním růstu zpravují přehledy věnované vývoji jednotlivých oborů na fakultě.

Radoslav Večerka